

De economie in 2000

Wie had in 1974 de energiecrisis, in 1982 de schulden crisis, in 1987 de beurskrach en in 1994 de milieucrisis verwacht? Wie had een jaar geleden het neerhalen van de Berlijnse muur en de machtswisseling in een reeks Oosteuropese landen voorzien? Als zulke ingrijpende ontwikkelingen zo slecht te voorspellen zijn, wat heeft het dan voor zin om te proberen tien jaar vooruit te kijken? Het levert in elk geval geen blauwdruk op voor de toekomst. Maar misschien biedt het een perspectief op wat er nu in de economie aan de gang is.

Welnu dan: hoe ziet de economie er over tien jaar uit? Ik noem drie trends die de economische ontwikkeling in de afgelopen jaren sterk beïnvloed hebben en waarvan ik verwacht dat zij ook in het komende decennium hun stempel op de economie zullen drukken: de internationalisering, de informatisering en de individualisering. Elk op zich, maar vooral in onderlinge samenhang, kunnen zij de patronen van productie en consumptie, wonen en werken, arbeid en vrije tijd ingrijpend veranderen. Misschien wel veel sneller dan we denken.

Al vele jaren groeit mondiaal de internationale handel aanzienlijk sneller dan de productie. Dat illustreert dat er sprake is van een toenemende internationale vervechting van economieën. Het aantal producten waarvoor de markt zich heeft ontwikkeld tot een wereldmarkt, is groeiende. Er wordt gestaag gewerkt aan internationale standaardisatie van produktnormen en technische specificaties. De handel in valuta's en belangrijke aandelenfondsen is een wereldhandel geworden. De huidige golf van fusies, overnames en samenwerkingsverbanden laat zien dat internationale concerns koortsachtig bezig zijn posities op te bouwen op alle belangrijke internationale markten. Toch staat deze ontwikkeling nog maar in de kinderschoenen als men bedenkt wat er op dit terrein nog verder mogelijk is. Want goed beschouwd, zijn er eigenlijk nog maar weinig ondernemingen die werkelijk wereldwijd opereren en op alle belangrijke markten sterk vertegenwoordigd zijn. Er zijn nog maar weinig sectoren waar de concurrentie al werkelijk mondiale proporties heeft aangenomen. Er zijn nog enorme economische, politieke en sociale barrières: variërend van handelsbeperkende maatregelen tot taal-, culturele en ideologische verschillen. Maar stel dat de internationalisering doorzet, misschien nog in veel sneller tempo dan nu al het geval is. Dan moet dat zeer vergaande gevolgen hebben voor de betrekkingen tussen naties, de concurrentie tussen ondernemingen, voor het onderwijs en de cultuur en voor de verdeling van de welvaart zowel tussen als binnen landen.

Wellicht nog ingrijpender is de informatisering. De opmars van de pc is hooguit tien jaar oud. Maar als wij zien wat deze nu al heeft betekend voor de aard van het werk, voor de organisatie van de productie, voor het ontstaan van nieuwe producten en diensten, dan kunnen wij ons bijna niet voorstellen waartoe de verdere informatisering nog kan leiden. Trefwoorden zijn: ISDN (integrated services digital network) en EDI (electronic data interchange). Iedereen met elkaar in verbinding via een netwerk waarin een uitwisseling van spraak-, tekst-, beeld- en dataverkeer kan plaatsvinden. De oplossing van technische problemen vergt misschien nog een aantal jaren en er zijn grote problemen van standaardisatie en de keuze van protocollen, maar de toepassingsmogelijkheden zijn schier onbegrensd. Werkers die

thuis vanachter hun werkstation hun werk verrichten, hun boodschappen doen, hun geld beleggen, per videofoon vergaderen, expertsystemen raadplegen, betalen verrichten, informatie uitwisselen, onderwijs volgen. Het kantoor heeft zijn langste tijd gehad. De verkeersproblemen behoren tot het verleden. De scheiding tussen werk en vrije tijd vervaagt.

De verfijning van de informatie biedt ondernemingen de mogelijkheid om tot een veel nauwkeuriger afstemming van hun aanbod op de behoeften van de afnemer te komen. Ik noemde dit hierboven – vanwege de alliteratie – 'individualisering', maar misschien is het beter om van 'maatwerk' te spreken. Massafabricage en serieproductie raken uit de tijd en worden door de consument niet meer geaccepteerd. Collectieve regelingen, zoals pensioenen en verzekeringen, maken plaats voor exact op de wensen van de consument toegesneden financiële pakketten. De logistiek van de productie verbetert enorm. Kwaliteitsbeheersing, 'just in time'-productie en de preciese aansluiting van schakels in de bedrijfskolom worden standaard. Ook de inzet van arbeid en kapitaal in de onderneming wordt geoptimaliseerd, waarbij gebruik wordt gemaakt van arbeidspools en financiële expertsystemen. De universele en onmiddellijke beschikbaarheid van informatie maakt het bestaan van hiërarchische organisatievormen overbodig en inefficiënt. Daarvoor in de plaats komt de netwerkorganisatie. Elke onderneming of onderdeel daarvan is gespecialiseerd in een zeer specifiek product of productieproces ('core business') waarin men uitblinkt. Activiteiten die buiten het kernbedrijf vallen worden afgestoten. Als dat al niet vrijwillig gebeurt, dan wordt het afgedwongen door financiële specialisten die de markt afschuimen op zoek naar ondernemingen met een verborgen intrinsieke waarde.

Natuurlijk kan het ook anders. De internationalisering kan vastlopen op politieke spanningen en nationalistische c.q. protectionistische sentimenten. De integratie van de wereldeconomie kan tot stilstand komen doordat de wereld uiteenvalt in regionale handelsblokken die weinig onderlinge betrekkingen onderhouden. De informatisering kan op organisatorische problemen, maatschappelijke weerstanden en menselijk conservatisme stuiten. Bovendien kan blijken dat de beheersbaarheid van technologische structuren onvermoede vragen oproept die een brede maatschappelijke acceptatie verhinderen. Misschien zet de individualisering niet door, omdat sociale 'geborgenheid' en persoonlijk contact belangrijker worden geacht dan economische efficiency. Bovendien kan men tot de ontdekking komen dat vergaande rationalisering van de productie in onverwachte situaties tot buitengewone kwetsbaarheid leidt. Het kan ook dat zich nieuwe, geheel onverwachte problemen voordoen. De maatschappelijke uitdagingen van een bepaald tijdsgewricht komen meestal uit onverwachte hoek.

Voor dit nummer van *ESB* dat de jaren tachtig besluit, is aan een aantal auteurs uit zeer uiteenlopende sectoren gevraagd om hun fantasie de vrije loop te laten en voorbij het eind van het millennium te kijken. Dat levert een aantal doorkijkjes op naar de volgende eeuw. Het zal zeker niet gaan als wordt beschreven. Maar het zegt iets over nu.

L. van der Geest